

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דין עמון ומואב בתרומות ומעשרות ושביעית

הגמרא במסכת יבמות (טז) דנה בדינה של 'צרת הבת', ובתוך דבריה מביאה הגמרא: שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ואמר שלשה דברים, צרת הבת אסורה, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, ומקבלין גרים מן הקרדוין ומן התרמודים. ומבאר הגמרא את הדין השני שהורה חגי, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית: דאמר מה, הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית, ע"כ.

וכתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז): סוריא, אע"פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה [- שהרי חו"ל היא], גזרו עליה שתהיה אסורה בשביעית בארץ ישראל, כדי שלא יניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם. אבל עמון ומואב ומצרים ושנער [- בבל], אע"פ שהם חייבים במעשרות מדבריהם אין שביעית נוהגת בהן.

ובכלל דין עמון ומואב המעשרין מעשר עני בשביעית, נכללים שני עניינים: א' מה שאין נוהג שם שביעית, כיון שמעיקר הדין הם חו"ל, אלא שחז"ל תקנו אף במקומות שהם חו"ל שינהג שביעית במקומות הקרובים לארץ ישראל, ומכל מקום בעמון ומואב לא תקנו זאת. ב' אחר שאין נוהג שם שביעית, ומאידך לענין תרומות ומעשרות הנהיגו שתהיה תבואתם חייבת, ממילא יש לדון איזה מעשר ינהג בשביעית אם מעשר שני או מעשר עני, ועל זה מכריע הדין שיתנו מעשר עני.

השפעת סברת קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא על דין עמון ומואב

והוראת חגי אף היא כלולה משני טעמים: א' קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. ב' הניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. וברש"י תבנית: מ פירש: וקדושה ראשונה דבימי יהושע קדשה לשעתה ולא לעתיד, הילכך זורעים בהן בשביעית כדי שיסמכו עליהן עניים לשכור עצמן לחרוש ולקצור, ועוד ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ע"כ. דהיינו שהקדימה הגמרא טעם זה שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, כדי לתת טעם כיצד יזרעו בשביעית בעמון ומואב וכיצד תימצא פרנסה לעניים ממקומות אלו.

ולכאורה הא דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא לעתיד לבא, נצרך גם לכך שלא תנהג שביעית באותם מקומות, שאם מדאורייתא היתה בהם קדושת ארץ ישראל לא היו מתקנים כלום, ורק כיון שמעיקר הדין הם חו"ל ורק מדרבנן נוהגים בהם תרו"מ, גזרו חכמים שמכל מקום שביעית לא תנהג בהם ושיעשרו בהם מעשר עני. וכך עולה מתוך דברי רש"י בחגיגה (ג:), במעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד, ואמר לו, מה חידוש היה בבית המדרש היום, ואמר לו, נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. ומבואר למסקנא שהוא הלכה למשה מסיני, ומה טעם, הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. ופירש רש"י: שקדושה ראשונה... לפיכך בשאר ארץ ישראל אין זריעה בשביעית, אבל עמון ומואב הניחום מלקדשן כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית בלקט שכחה ופאה ובמעשר עני, לכך תקנו להן שיהו מעשרין מעשר עני. וברשות החכמים היה להטיל עליהן איזה מעשר שירצו לפי שאינן חייבין מן התורה, ע"כ. נמצא שאכן סברא זו היא אמת גם בטעם הדבר שיכולים לזרוע ועל ידי זה יתפרנסו עניים, וגם לענין ביטול דין השביעית וקביעת המעשר כמעשר עני דוקא.

מחלוקת רש"י ותוספות אם עוסקים בארץ עמון ומואב שכיבש משה מסיחון

והנה רש"י (ד"ה עמון) פירש שנידון הגמרא הוא בישראלים הדרים בארץ עמון ומואב שכיבש משה מסיחון, ונתקדשו בקדושת ארץ ישראל, ועכשיו בבית שני בטלה קדושתה, וזרעין בשביעית, ותקנו להן מעשר ראשון ומעשר עני בשביעית מפני פרנסת עניים שבארץ ישראל, שאין להם מה לאכול בשביעית לפי שבטל לקט שכחה ופאה, והולכים שם ונוטלים לקט שכחה ופאה ומעשר עני, עכ"ל. דהיינו שנידון הגמרא הוא על אותן מקומות שכיבשו עולי מצרים ולא כיבשו עולי בבל, שלא נתקדשו בקדושה שניה.

והתוספות (ד"ה עמון) הביאו קושיית רבינו תם על פירוש רש"י מהמבואר בפסחים (נב:): שלש ארצות לביעור, יהודה, ועבר הירדן וגליל - והלא עבר הירדן היא ארץ סיחון ועוג שכיבש משה, ומבואר שקידשוה עולי בבל ולכן שביעית נוהגת בה ופירותיה חייבים בביעור. ויישבו התוספות דעת רש"י, ששם עוסקת הגמרא בארץ סיחון ועוג ממש שלא היתה תחילה ארץ עמון ומואב ואותה בלבד קדשו עולי בבל, ואילו סוגייתנו עוסקת בארץ עמון ומואב, דהיינו אותם ארצות שטיהרו בסיחון - שאותם לא שבו עולי בבל וכבשו בשנית.

ואמנם רבינו תם מציע מהלך אחר בסוגיה, ששלש ארצות לביעור היינו בארץ עמון ומואב שכבשו עולי מצרים, ואילו סוגיית הגמרא דידן עוסקת בארץ עמון ומואב שכלל לא כבשוה ישראל, אף לא עולי מצרים. ואמנם על ביאור זה קשה מאד מה מביאה הגמרא מדברי חז"ל "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית" - הרי לדברי רבינו תם אין הסוגיה עוסקת כלל בכרכים כאלה אלא בארץ עמון ומואב ממש שלא נכבשה מעולם.

והניחום

כדי

שיסמכו

עליהן

עניים

בשביעית

יום רביעי כ אדר ב

יבמות דף טז

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

וביאר התוספות שכך כוונת הגמרא, שכיון שמצאנו שהרבה כרכים שכבשו עולי מצרים, לא כבשו עולי בבל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים, אם כן מצאנו שחששו לתקנת עניים ואפילו שהיו כרכים אלו מארץ ישראל - שהרי נתקדשו בקדושה ראשונה. וכיון שכן, כל שכן שבארץ עמון ומואב, במקומות שלא נתקדשו מעולם, שראוי לתקן מעשר עני בשביעית. וכך מדייקים התוספות עוד מדברי המשנה במסכת ידעים (פ"ד מ"ג), שם מדמה המשנה דין עמון ומואב לדין מצרים ובבל, ומשמע שלא נתקדשו כלל כפי שלא נתקדשו מצרים ובבל.

הערת הגר"ח קניבסקי זצ"ל שמצאנו בענין זה סתירה בדברי הרמב"ם

ובדעת הרמב"ם מצאנו לכאורה סתירה בדבריו, שכן בפירוש המשניות (ידים שם) פירש הרמב"ם שארץ עמון ומואב היינו ערי סיחון ועוג, ומבואר שפירש כדעת רש"י שארץ עמון ומואב המבוארת כן היא הארץ שכיבש משה מסיחון. ואילו בפסקיו בהלכות שמיטה ויובל משמע שהעמיד הדין על ארץ עמון ומואב שלא כיבש סיחון, וכפי שדייק מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל בדרך אמונה (ס"ק רא) שדין עמון ומואב שטיהרו בסיחון כבר התפרש בדברי הרמב"ם בסמוך (הכ"ח) בדין 'עבר הירדן', וע"כ שכוונת הרמב"ם לעמון ומואב שלא נכבשו מעולם עלי ידי משה - ואם כן סתר הרמב"ם משנתו ופירש הסוגיא כדעת רבינו תם. ואכן בביאור ההלכה (ד"ה אבל) כתב הגר"ח ק"צ"ל שחזר בו הרמב"ם ממה שפירש בפירוש המשניות, והסיק כדעת התוספות.

והנה נתבאר מדברי רש"י שסוגייתנו עוסקת במקומות שכבשו עולי מצרים ולא כיבשו עולי בבל, והשאירו כמות שהם כדי שיהיה מהם פרנסת עניים שבארץ ישראל. ורש"י פירש אופן הפרנסה: שיסמכו עליהן עניים לשכור עצמן לחרוש ולקצור, ועוד ליטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני, ע"כ. מבואר בדעת רש"י שמקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל - מותרים בעבודה בשביעית. וכך מבואר גם מדברי רש"י בחגיגה: מעשרין, עכשיו מעשר עני בשביעית, שהן היו זורעין בשביעית, כדאמרינן לקמן שלא קידשום עולי גולה בקדושת הארץ, ע"כ. הרי שהיו זורעין בשביעית מחמת כן. ובהמשך דבריו (המובאים באורך לעיל): לפיכך בשאר ארץ ישראל אין זריעה בשביעית, אבל עמון מואב הניחום מלקדשן וכו', ע"כ. מבואר שבעמון ומואב יש זריעה בשביעית ומשם מסתפקים העניים.

תמיהת המל"מ על דעת רש"י שמותר לעבוד בשביעית במקום שכבשו עולי מצרים

וכבר תמה המשנה למלך (שמו"י פ"ד הכ"ז): ואני תמיה על זה, דהא תנן בריש פרק שישי דמסכת שביעית: וכל שהחזיקו בו עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד. אלמא לעבודה, אף במה שלא היה מכיבוד בבל, כיון שהיה מכיבוש מצרים - אסור בעבודה.

מוסיף המשנה למלך שלולי דברי רש"י לא היה קשה כלל מדברי הגמרא במסכת חגיגה ובמסכת יבמות, שכן ניתן היה להעמיד את סוגיית הגמרא כפי שפירשו התוספות, בעמון ומואב שלא התקדשו כלל אף אל בקדושה ראשונה - ולכן אף שנוהג בו תרומות ומעשרות מדרבנן, מכל מקום לענין שביעית העמידו דינו על דין תורה ומותר בעבודה בשביעית מפני תקנת עניים.

ואמנם מעיר על כך המשנה למלך, שכן גם לדעת רבינו תם, סוף סוף בגמרא מבואר ש"הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ואל כבשו עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים" - אם כן, אף אם הגמרא עוסקת בארץ עמון ומואב שלא נכבשה מעולם על ידי ישראל, סוף סוף מבואר בגמרא שיסמכו מקומות שנתקדשו רק בקדושה ראשונה, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים - ועל כרחך שמותר לעבוד בהם בשביעית, ואם כן, על מקומות אלו תחזור קושיית המשנה למלך מדברי המשנה בשביעית, שם מבואר שכל שכבשו עולי בבל אסור בעבודה בשביעית אף אם כבשו עולי מצרים.

ועוד הקשה שהרמב"ם כתב (תרומות פ"א ה"ה) שכל המקומות שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל, הניחו אותן כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. ומזה משמע שאין שביעית נוהגת שם, ותמוה שהרי הרמב"ם עצמו פסק (שמו"י פ"ד הכ"ו) את דין המשנה בשביעית שמקומות אלו אסורים בעבודה בשביעית, וכיון שהם קדושים בקדושת שביעית אם כן צריכים להפקיר את כל הפירות - ומה שייך לחייבם במעשרות.

מהלכו המחודש של הדרך אמונה שחייבום במעשר עני בשביעית על יבול שיטית

ובדרך אמונה כתב בשם מרן החזו"א זצ"ל שהמבואר בגמרא וברמב"ם שיש מקומות שנפטרו לגמרי משביעית, והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית - היינו עיירות מסויימות כגון בית שאן ואשקלון, שאותם פטרו לגמרי משביעית, אך לא כל המקומות שכבשו עולי מצרים ולא קיבשו עולי בבל. והגר"ח ק"מ מעיר שלפי זה הלשון דחוק קצת.

ולכן מציע הגר"ח מהלך מחודש בדברי הגמרא. לדבריו, יתכן לומר, שאין כוונת הגמרא כלל לתרומות ומעשרות על היבול הגדל בשביעית, שכן אסור לעבוד בשביעית, ואף הפירות מופקרים ופטורים ממעשרות. אלא כוונת הגמרא לתרומות ומעשרות על יבול שיטית, שהיו מחלקין אותו לעניים עד פסח של שביעית, וכמבואר בירושלמי (מע"ש פ"ה ה"ג) שעד פסח של שביעית כלה המעשרות של שיטית. וכוונת הגמרא שכיון שהיא שנת שביעית ואין לקט ושכחה ופאה, ממילא העניים צריכים להסתפק במעשר עני על יבול שיטית - ולכן הוסיפו להם חיוב מעשרות גם במדינות הסמוכות במקומות שאינן ארץ ישראל, שיתנו מעשר עני של חצי שנה, מר"ה שביעית ועד הפסח מיבול שיטית - כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית.

"ולכן מציע

הגר"ח ק"מ

זצ"ל מהלך

מחודש

בדברי

הגמרא,

לפיו כוונת

הגמרא אינה

לתו"מ של

יבול שביעית,

אלא של יבול

שיטית, אותו

היו מחלקין

עד פסח

של שנת

השמיטה"

החידוש היומי מוקדש

לזכר וטובת נשמתו
הגדולה של

מרן
רשכבה"ג
זי"ע

וכל בית ישראל יבכו את
השריפה אשר שרף ה'